

บทที่ ๖

แนวทางเพื่อใช้ในการอนุรักษ์ในเขตพื้นที่ศึกษา

จากอดีตจนถึงปัจจุบันโบราณสถานและแหล่งชุมชนโบราณนับวันจะสูญหายและถูกทำลายไป โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นเมือง จะมีการทำลายความสำคัญของพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นประโยชน์ทางด้านจิตวิทยา (psychological) และมีคุณค่าทางด้านสังคม (social benefit) โดยสิ้นเชิง โดยการนำเอาสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ ทำให้โบราณสถานที่มีลักษณะสำคัญและน่าทึ่งแทน ถูกทำลายและเสื่อมสภาพไปในที่สุด จากเหตุผลดังกล่าว ในเรื่องของการพัฒนาเมืองแนวใหม่ (new urban development) จึงเป็นการดำเนินการที่มีผลกระทบกระเทือนทางด้านจิตใจและเป็นการสร้างสิ่งที่ย่ำแย่คุณภาพ (inhuman quality)

จึงเป็นเรื่องน่าเสียดายที่โบราณสถานและแหล่งชุมชนโบราณบางแห่งถูกทำลายไปโดยพลการ มิได้มีการป้องกันหรือแก้ไขให้ทันทั่วถึง และจากช่วงเวลานี้ไปหากคนในชาติยังไม่เห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ อีกไม่นานหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติคงจะหมดสิ้นไปในที่สุด ดังนั้น การที่จะให้มีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน จึงควรมีแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสม เพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องชี้แนะในการที่จะให้หน่วยงานอื่นๆ นำไปปฏิบัติและให้ได้ผลอย่างจริงจัง ซึ่งผลที่ได้รับจะบังเกิดประโยชน์แก่ประชาชนในท้องถิ่นและประเทศชาติมากที่สุด

แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน เริ่มมีการดำเนินการขึ้นเมื่อประมาณคริสต์ทศวรรษที่ ๑๖ ในประเทศสหรัฐอเมริกาและยุโรปบางแห่งได้มีการตื่นตัวโดยมีการวางแผนเพื่อสงวนรักษาร่องรอยหลักฐานที่สำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ไว้ เป็นสมบัติของชาติ โดยเริ่มจากชนกลุ่มน้อยที่มีความประทับใจต่อซากโบราณสถาน ทำให้มีการบูรณะซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างที่สลักหักพัง ตามข้อสันนิษฐานที่ผิดพลาด (sham ruins) ในคริสต์ทศวรรษที่ ๑๘ ในหมู่ชนชั้นสูงเกิดความนิยมชมชอบในเรื่องสิ่งก่อสร้างที่เป็นของเก่าแก่แพร่หลายมากขึ้น และต่อมาในคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙ ในหมู่นักท่องเที่ยวที่เป็นชนชั้นกลาง เกิดมีความสนใจเพื่อเพิ่มภูมิปัญญา (intellectual luggage) ในเรื่องนี้มากขึ้น

ในประเทศอังกฤษ แนวทางการอนุรักษ์ศิลปกรรมระดับท้องถิ่นมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ๓ ประการ ดังนี้

๑. เพื่อสนับสนุนให้มีการวางแผนพัฒนาโดยพิจารณาให้สอดคล้องกับลักษณะของชุมชน
นั้นๆ

๒. เพื่อดูแลและรักษาโบราณสถานที่มีลักษณะเด่นของเมืองในปัจจุบันให้สอดคล้องกับ
ธรรมชาติสิ่งก่อสร้างทั้งสมัยใหม่และสมัยเก่า

๓. เพื่อป้องกันการทำลายรูปลักษณะเดิม (disfigurement) ในการป้องกันการ
ทำลายรูปลักษณะเดิมโดยการวิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนเกี่ยวกับรูปแบบ (types) สาเหตุ (causes)
ข้อเสีย (heinousness) และการป้องกันรักษาจุดบกพร่อง (real blots) หรือความเสียหาย
เพื่อที่จะได้หาวิธีแก้ไขปัญหาและพิจารณาหาแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อไป

แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในกฎบัตรสากลแห่งเมือง เวนิสว่าด้วยการสงวนรักษา
และบูรณะอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง^{๑/} มีดังนี้

ในมาตรา ๓ ได้อธิบายถึงความมุ่งหมายในการสงวนรักษาและบูรณะอนุสรณ์สถาน
(historic monument) ก็เพื่อรักษาทั้งในฐานะที่เป็นงานศิลปะและเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ในมาตรา ๖ กล่าวไว้ว่า "การสงวนรักษาอนุสรณ์สถาน หมายถึงการสงวนรักษาสิ่ง
แวดล้อมของเดิมไว้ ซึ่งไม่เกินสัดส่วนออกไป หากเป็นสิ่งแวดล้อมที่สร้างสืบต่อตามจารีตประเพณี
ก็ต้องคงไว้ จักต้องไม่อนุญาตให้มีการสร้างขึ้นใหม่ การรื้อถอน การตัดแปลง ซึ่งอาจทำให้ความ
สัมพันธ์ระหว่างส่วนรวมและสืผิดแตกไป"

มาตรา ๗ กล่าวถึง อนุสรณ์สถานนั้นไม่สามารถแยกออกจากประวัติศาสตร์ซึ่งมีอนุสรณ์
สถานนั้นเป็นพยานอยู่ หรือแยกจากสิ่งแวดล้อมที่อนุสรณ์สถานตั้งอยู่ การเคลื่อนย้ายอนุสรณ์สถาน
ไปทั้งหมดหรือเพียงบางส่วนนั้นไม่ควรอนุญาตให้ทำยกเว้นในกรณีที่จำเป็น เพื่อการคุ้มครอง บัง
กันอนุสรณ์สถานนั้น หรือมีเหตุผลที่ต้องทำเพื่อผลประโยชน์อันสำคัญยิ่งในระดับชาติหรือนานาชาติ

มาตรา ๑๓ ไม่อนุญาตให้มีการต่อเติมนอกเสียจากว่า การต่อเติมนั้นไม่ก่อให้เกิดความ
เสียหายแก่ส่วนที่น่าสนใจของตัวอาคารสิ่งแวดล้อมที่ทำสืบกันมา บริเวณ ความสมดุลย์ขององค์
ประกอบ และความสัมพันธ์ระหว่างอาคารกับสิ่งแวดล้อม

^{๑/} กรมศิลปากร, ศิลปากร, นิตยสารราย ๒ เดือน ปีที่ ๑๗ เล่มที่ ๕ มกราคม ๒๕๑๗

มาตรา ๑๔ สถานที่ตั้งอนุสรณ์สถานจะต้องเป็นสิ่งที่ได้รับการดูแลเป็นพิเศษ เพื่อปกป้องไว้ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคง แข็งแรง เพื่อให้เรียบร้อยไม่รกรุงรัง และอยู่ในสภาพที่เหมาะสม

มาตรา ๑๕ ใ้กล่าวไว้ว่า โบราณสถานต่าง ๆ จะต้องบำรุงรักษาไว้ และใช้มาตรการอันจำเป็นในการสงวนรักษาและคุ้มครองลักษณะสำคัญทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนวัตถุที่พบ ยิ่งกว่านั้นจะต้องใช้วิธีการทุกอย่างเพื่อช่วยให่เกิดความเข้าใจในอนุสรณ์สถานนั้นๆ และไม่ปิดเบือนความหมายเดิมของอนุสรณ์สถานนั้นๆ

ในกลุ่มประเทศยุโรปได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการภาคพื้นยุโรปเกี่ยวกับเรื่องโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง (The Council of Europe Committee on Monuments and Sites) โดยมีแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานไว้ดังนี้

๑. สถาปัตยกรรมที่เป็นทรัพย์สินสมบัติของชาติ ประกอบด้วยโบราณสถานสำคัญๆ และมีชื่อเสียงรวมทั้งกลุ่มอาคารขนาดเล็ก (lesser buildings) ที่อยู่ในเมืองเก่า (old town) และหมู่บ้านที่มีลักษณะพิเศษที่แสดงให้เห็นความเป็นธรรมชาติของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ (Man-made setting)

๒. โบราณสถานเป็นสิ่งแวดล้อมประเภทหนึ่งที่มีความจำเป็นเพื่อความสมดุลย์และความเรียบร้อยพร้อมในการดำเนินชีวิต

๓. โบราณสถานเป็นทรัพย์สินที่มีคุณค่าทางด้านจิตใจ วัฒนธรรม สังคมและเศรษฐกิจที่ไม่สามารถหาสิ่งอื่นมาทดแทนได้ (unplaceable spiritual, cultural, social and economic value)

๔. สิ่งก่อสร้างที่เป็นศูนย์กลางทางด้านประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณคดี จะนำมาซึ่งความสมดุลย์ทางสังคมเป็นอย่างดี (harmonious social balance)

๕. โบราณสถานมีความสำคัญต่อการศึกษา

๖. การอนุรักษ์แบบผสมผสานสามารถป้องกันการทำลายโบราณสถานได้

๗. การอนุรักษ์โดยวิธีดังกล่าวขึ้นอยู่กับกฎหมาย การบริหาร งบประมาณ และการสนับสนุนทางด้านเทคโนโลยี

๘. การอนุรักษ์แบบผสมผสานจะไม่ประสบผลสำเร็จ ถ้าปราศจากความร่วมมือจากประชาชนโดยการประชาสัมพันธ์ เนื่องจากประชาชนมีสิทธิในการช่วยพิจารณาหาทางป้องกันสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในชนบทนั้นๆ ด้วย

สำหรับประเทศไทยแต่เดิมได้มีการจัดตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น เพื่อทำหน้าที่ปกป้องดูแลและรักษาโบราณสถานอันเป็นสมบัติของชาติตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ในเรื่องของการปฏิสังขรณ์โบราณสถานราชบัณฑิตยสภาได้มอบหมายให้เทศบาลคอยสอดส่องดูแล และรักษาสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น โดยมีแนวทางเพื่อใช้เป็นหลักในการปฏิบัติไว้อย่างคร่าวๆ ดังนี้

๑. ถ้ามีผู้ศรัทธาจะปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่สำคัญ ขอให้ชี้แจงแก่เขาให้ทำตามแบบเดิม อย่าให้เปลี่ยนแปลงรูปร่างและลวดลายไปเป็นอย่างอื่นเอาตามชอบใจ

๒. อย่าให้รื้อทำลายโบราณสถานที่สำคัญเพื่อจะสร้างของใหม่ขึ้นแทน ข้อนี้มี เรื่องตัวอย่างจะยกมาแสดง เช่น ที่วัดพลับพลาชัย เมืองเพชรบุรีเดิม โบสถ์โบราณที่หน้าบัน ปูนปั้นเป็นรูปภาพเรื่องพระพุทธประวัติ เมื่อเสด็จออกมหาภิเนษกรมงามนำดูยี่งนัก ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ เกิดไฟไหม้เมืองเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ วัดพลับพลาชัยถูกไฟไหม้ด้วย เขาคิดจะทำใหม่ให้ใหญ่โตกว่าเก่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงตั้งเตือนว่า โบสถ์เดิมนั้นมีลายปูนปั้นที่หน้าบันเป็นสิริของวัด ไม่ควรจจะรื้อลงทำใหม่ ถ้าประสงค์จะมีโบสถ์ให้ใหญ่โตก็สมควรสร้างโบสถ์ใหม่ เอาโบสถ์เดิมไว้เป็นวิหาร

๓. วัดโบราณที่ทำการปฏิสังขรณ์นั้น มักมีผู้ศรัทธาสร้างสิ่งต่าง ๆ เพิ่มเติมของโบราณดังเช่น สร้างพระเจดีย์ขนาดย่อมๆ ขึ้นบรรจุอัฐิธาตุของญาติวงศ์ เป็นต้น ของที่สร้างเพิ่มเติม เช่นว่านี้ ไม่ควรจจะสร้างขึ้นในอุปจารใกล้ชิดกับของโบราณที่ตั้งงาม ด้วยอาจพาให้ของโบราณเสียหายและไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้สร้าง

ในปัจจุบันมีหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในการดูแลรักษาศิลปกรรมของชาติ คือกรมศิลปากร ซึ่งขึ้นอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ และมีหน่วยงานบางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ อาทิเช่น กรมการศาสนา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติ สำนักเลขาธิการพระราชวัง ราชบัณฑิตยสถาน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักผังเมือง กรมธนารักษ์ กรมที่ดิน ศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร เป็นต้น

หน่วยงานต่างๆ เหล่านี้ มีส่วนช่วยเหลือและสนับสนุนการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ แต่หน่วยงานเหล่านั้นมีภารกิจและความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน ดังนั้น การให้ความสำคัญในเรื่องการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติจึงมีมากน้อยต่างกัน สำหรับแนวทางและหลักการในการอนุรักษ์ ของหน่วยงานต่างๆ ซึ่งบางหน่วยงานได้จัดทำไว้พอจะนำมาแยกเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าถ้าหน่วยงานต่างๆ มีความตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติตามแนวทางที่ได้วางไว้ การทำลายศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติก็คงจะลดน้อยลง เพราะมีพลังที่จะช่วยกันต่อต้านและยับยั้งพฤติกรรมอันเลวร้ายเหล่านั้น

ดังเช่น แนวทางการอนุรักษ์ของกรมศิลปากรที่ได้จัดทำ เป็นแผนทำนุบำรุงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๒๙ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ พอสรุปได้ดังนี้

๑. สงวนรักษาและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ
๒. เสริมสร้างพลังสามัคคีโดยมีศิลปวัฒนธรรมเป็นรากฐานยึดเหนี่ยวจิตใจคนในชาติ
๓. ปกป้องความภูมิใจในเกียรติภูมิของชาติไทย
๔. เสริมสร้างความเข้าใจและเจตนาดีเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติและของท้องถิ่น

โดยถูกต้องและเหมาะสม

๕. เพิ่มพูนบุคลากร ผู้ชำนาญศิลปวัฒนธรรม
๖. ส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและพัฒนา เศรษฐกิจของชาติ

สำหรับแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมการศาสนา ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ (๒๕๒๕ - ๒๕๒๙) ที่สำคัญ มีดังนี้

๑. ปรับปรุงการบูรณะและพัฒนาวัดให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและท้องถิ่น
๒. บูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามหลวงที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีความสำคัญ

ของท้องถิ่น

ทางด้านการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาตินั้น มีส่วนช่วยให้การดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน อำนวยประโยชน์ให้กับท้องถิ่นและประเทศชาติ ได้มีแนวทางสนับสนุนหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงไว้ดังนี้ คือ

๑. อนุรักษ์และฟื้นฟูสมบัติวัฒนธรรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของไทยไว้ให้ดีที่สุด

๒. ส่งเสริมการทัศนศึกษา

ในแนวนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งมีส่วนช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์ ทำนุบำรุง และรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญมิให้เสื่อมโทรมและสูญหาย มีรายละเอียดพอสรุปได้ดังนี้

๑. พึ่งซ่อมแซม บูรณะและบำรุงรักษาสมบัติวัฒนธรรมอันมีค่าของชาติให้เป็นไปตามหลักวิชา

๒. พึ่งสนับสนุนส่งเสริมให้มีการศึกษาและวิจัยในวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของไทย พร้อมทั้งปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมอันพึงประสงค์ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

๓. พึ่งป้องกันการทำลายศาสนา ซึ่งคนไทยนับถือ ตลอดจนปกป้องรักษาศาสนสมบัติ

๔. รัฐพึงหาทางให้ เศรษฐกิจและวัฒนธรรมได้ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

สำหรับแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งมีหน้าที่สำคัญในการกำหนดแนวทาง ส่งเสริม อนุรักษ์และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชาติทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางด้านศิลปกรรม มิให้มีการทำลายและเสื่อมสภาพไปโดยพลการ จึงเป็นการช่วยยืดอายุการใช้ทรัพยากรสมบัติของชาติไว้ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในอนาคต โดยกำหนดแนวทางที่เป็นหลักในการปูพื้นฐานให้กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไว้ดังนี้

๑. รักษาไว้ซึ่งสภาพเดิมเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคม

๒. รักษาความสำคัญและหลักฐานในการ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรมไว้โดยปรับสภาพให้เข้ากับสภาพของสังคมและ เศรษฐกิจ

ในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๒๙ ได้เน้นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์โบราณสถาน ไว้ดังนี้

ในส่วนที่ ๔ : การพัฒนาพื้นที่เฉพาะและการพัฒนา เมือง

บทที่ ๗ : ข. การพัฒนา เมืองหลักในส่วนภูมิภาค

แนวนโยบาย

ข้อ ๓.๖ สร้างเอกลักษณ์เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจแก่ประชาชนในเมืองหลัก

มาตรการการพัฒนา

ข้อ ๔.๗ ด้านการสร้างเอกลักษณ์เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจของประชาชนในเมืองหลัก

๑. ส่งเสริมการเผยแพร่และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของเมืองหลัก

๓. ส่งเสริมบทบาทขององค์กรท้องถิ่นให้มีอิสระมากขึ้น และประสานการดำเนินงานขององค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐให้สนับสนุนซึ่งกันและกัน

ในหน้าที่ ๔ : การพัฒนาโครงสร้างและกระจายบริการสังคม

บทที่ ๒ ; ง. การส่งเสริมและการพัฒนากิจกรรมวัฒนธรรม

เป้าหมาย

๒.๒ การทำนุบำรุงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติ ให้ประชาชนโดยเฉพาะในเมืองทั่วประเทศมีความสำนึกในการอนุรักษ์ ทำนุ บำรุง คุ้มครอง รักษาและหวงแหนมรดกทางศิลปวัฒนธรรมไว้ เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชาติและความภูมิใจในความเป็นชาติที่มีเอกราชมาช้านาน

แนวนโยบาย

๔. เร่งทำนุบำรุงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ เพื่อปลูกฝังให้คนในชาติเกิดความรักและคิดสร้างสรรค์ความสวยงาม ความมีระเบียบ อนุรักษ์ สืบต่อมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่ดีให้เป็นเอกลักษณ์ของชาติ

มาตรการการพัฒนา

๑. เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติทุกสาขา โดยอาศัยสื่อมวลชนทุกรูปแบบทั้งของรัฐและเอกชน เพื่อให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่าและเกิดสำนึกในการร่วมมือทำนุบำรุงสืบต่อวัฒนธรรมที่ดีงามให้คงอยู่เป็นเอกลักษณ์ของชาติสืบไป

๒. ศึกษา ค้นคว้า วิจัย สงวนรักษาบูรณะ ซ่อมแซม ป้องกันมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติในส่วนที่กระตุ้นให้ประชาชนเกิดความรักชาติ หวงแหนและรักษาไว้ให้เป็นมรดกสืบทอดต่อไป อันได้แก่ โบราณสถาน... ฯลฯ เพื่อมิให้ถูกทำลายสูญหายทั้งโดยมนุษย์และธรรมชาติ โดยการเร่งสำรวจ รวบรวม จัดทำทะเบียนมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ พัฒนากำลังคน ด้านศิลปวัฒนธรรมปรับปรุงกฎหมายในการป้องกันและปราบปรามการทำลายมรดกทางศิลปวัฒนธรรม

๕. ให้มีการติดตามประเมินผลและประสานงานของหน่วยงานรับผิดชอบทางศิลปวัฒนธรรมทั้งภาครัฐบาลและเอกชน เพื่อการพัฒนา สร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมของชาติอย่างมีจุดประสงค์และ

เป้าหมายส่วนรวมโดยการปรับปรุง แก้ไขกฎหมายเพื่อเปิดโอกาสให้ภาค เอกชนและท้องถิ่น เข้ามา มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และพัฒนามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติร่วมกับภาครัฐบาลให้มากขึ้น

จากการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่า มรดกทางด้านศิลปวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถานหรือโบราณ วัตถุไม่ใช่สิ่งสมควรถูกลืมหรือทอดทิ้ง ความสำคัญของสิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับ

๑. ความหายาก
๒. มีลักษณะพิเศษเป็นรูปแบบของตนเองและมีความเป็นเอกลักษณ์
๓. เป็นผลงานทางด้านศิลปกรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น
๔. เป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมของชาติ
๕. เป็นผลงานที่มีคุณประโยชน์ต่อชุมชน ต่อสังคม และประเทศชาติ
๖. แสดงให้เห็นถึงจารีต ประเพณีนิยมของสมัยต่างๆ
๗. เป็นสิ่งที่จะช่วยบ่งบอกให้ทราบเกี่ยวกับเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์อันสลับซับซ้อน

จากที่ไม่ปรากฏในบันทึกหรือจดหมายเหตุ

๘. เป็นสิ่งที่จะบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ตลอดจนอิทธิพลบางอย่าง ของต่างชาติที่เข้ามาแทรกแซงในผลงานศิลปกรรมเหล่านั้น

จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันหน่วยงานของรัฐมีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ โดยนำเข้าไปในแผนโครงการของหน่วยงานนั้นๆ ส่วน ทางด้านการปฏิบัติการตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ จะได้ผลอย่างไรหรือไม่ ขึ้น อยู่กับการให้ความสำคัญในด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของหน่วยงานแต่ละแห่งมีมากหรือน้อย เพียง ไร จากเหตุการณ์ที่ผ่านมาโดยเฉพาะหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องโครงการพัฒนาทางด้าน เศรษฐกิจให้ความสนใจในการที่จะอนุรักษ์โบราณสถานน้อยเกินไป จึงทำให้เกิดการทำลายแหล่ง ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเสียหายไปหลายแห่ง ทั้งนี้เพราะไม่มีแนวทางหลักเพื่อใช้ปฏิบัติใน การอนุรักษ์โบราณสถานที่ยึดถือเป็นแบบฉบับเดียวกัน โดยมีเป้าหมาย นโยบายและมาตรการ ที่ชัดเจน ตลอดจนมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ซึ่งหน่วยงานอื่นสามารถนำไปใช้เป็นแนวทาง ประ กอบการดำเนินงานของหน่วยงานนั้นๆ ต่อไป

แนวทางเพื่อใช้ในการอนุรักษ์ในเขตพื้นที่ศึกษา

หลักการและเหตุผล

ประเทศไทยมีความเจริญมาหลายพันปี มีอารยธรรมที่เป็นรูปแบบของตนเอง ถึงแม้จะได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมของต่างชาติ แต่เราก็สามารถบอกถึงเอกลักษณ์ของชาติได้ และเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจในความเป็นชาติของเรา จากข้อมูลที่มีอยู่ เราจะพบว่าบนผืนแผ่นดินไทยแห่งนี้มีร่องรอยชุมชนโบราณกระจัดกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก มีความสำคัญมากบ้างน้อยบ้าง บางแห่งมีอาณาเขตกว้างขวางใหญ่โตจนกลายเป็นอาณาจักรซึ่งรวมเอาชุมชนใหญ่น้อยเข้ามารวมกันจนเป็นปึกแผ่นมั่นคง และแผ่แสนยานุภาพออกไปยังอาณาจักรที่อยู่นอกผืนแผ่นดินไทย อาณาจักรบางอาณาจักรหรือเมืองบางเมืองอาจมีชื่อปรากฏอยู่ในเอกสาร จดหมายเหตุ พงศาวดาร จารึกของต่างชาติที่เคยมีการติดต่อสัมพันธ์กันมาก่อน แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณเหล่านั้น ถูกทำลายไปที่ละแห่งสองแห่ง บางแห่งหมดสภาพ บางแห่งถูกทำลายเสียหายไปบางส่วน เพราะผลอันเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศที่ขาดการสำรวจตรวจสอบข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีในพื้นที่โครงการนั้น ๆ หรือเป็นผลอันเนื่องมาจากการเจริญเติบโตของเมืองเป็นไปอย่างไม่มีระเบียบและไม่มีการวางผังเมืองไว้ล่วงหน้า จึงทำให้โบราณสถานหรือส่วนที่เป็นเมืองโบราณถูกรื้อร้าวหรือทำลายจนเสื่อมสภาพ และถูกบดบังความสง่างามจนหมดสิ้น กลายเป็นปัญหาระยะยาวที่ไม่อาจจะแก้ไขในระยะเวลานั้นได้โดยง่าย ดังนั้นในเขตพื้นที่ศึกษา เมื่อพิจารณาถึงความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องจัดวางแนวทางการอนุรักษ์แหล่งที่ตั้งของโบราณสถานหรือส่วนที่เป็นเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณไว้อย่างรีบด่วน เพื่อป้องกันและหยุดยั้งกิจกรรมที่กำลังจะขยายตัวอันเป็นอุปสรรคต่อการอนุรักษ์โบราณสถานหรือเขตเมืองโบราณตามสภาพการที่เหมาะสม

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อดำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์และรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดไป
๒. เพื่อให้มีการวางแผนการใช้ที่ดินของแต่ละจังหวัดอย่างมีหลักเกณฑ์ที่ถูกต้อง
๓. เพื่อป้องกันและระงับยับยั้งการบุกรุกทำลายแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่มีความสำคัญต่อท้องถิ่นและต่อประเทศชาติ

๔. เพื่อให้เกิดความร่วมมือและประสานงานระหว่างประชาชนในท้องถิ่นกับหน่วยงานของรัฐ

๕. เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถดำเนินการอนุรักษ์อย่างมีประสิทธิภาพตามวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสม

๖. เพื่อเป็นแบบอย่างในการจัดวางแนวทางอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับท้องถิ่นต่อไป

๗. เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูโบราณสถานที่มีคุณค่าและความสำคัญของชาติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมของเมืองในปัจจุบัน และมีให้ถูกทิ้งร้างหรือถูกทำลายไปโดยพลการ

เป้าหมาย

๑. กำหนดขอบเขตพื้นที่ที่จะวางแนวทางอนุรักษ์ตามสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

๒. กำหนดเขตอนุรักษ์ (Zoning) ตามลำดับความสำคัญ เพื่อควบคุมผลกระทบต่อบุราณสถาน

๓. กำหนดแผนการใช้ที่ดินในเขตอนุรักษ์และบริเวณโดยรอบ

๔. กำหนดให้หน่วยงานในท้องถิ่นควบคุม ดูแลและรักษามรดกทางวัฒนธรรมอันมีค่าของท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป โดยประสานงานกับหน่วยงานกลาง

แนวทางในการดำเนินงาน

ในเขตพื้นที่ศึกษาทั้ง ๔ จังหวัดนี้เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของภาคเหนือตอนล่าง โดยสภาพที่ตั้งของโบราณสถานหรือเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะ ตามสภาพปัจจุบันของแหล่งที่ตั้งดังนี้

๑. โบราณสถานหรือเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณที่ถูกทิ้งร้าง

๒. โบราณสถานหรือเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณที่มีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในลักษณะที่ ๑

ลักษณะของแหล่งที่ตั้ง

แหล่งที่ตั้งของโบราณสถานหรือเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณในลักษณะนี้ จะแยกออกจากเมืองใหม่ อย่างเห็นได้ชัด คือมีคูเมืองเดิม คันดิน หรือกำแพงที่อาจจะก่อด้วยหิน หรืออิฐหรือศิลาแลง ซึ่งร่องรอยของโบราณสถานหรือเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณลักษณะนี้ได้จากภาพถ่ายทาง

อากาศ หรือจากการสำรวจภาคพื้นดิน ลักษณะ เช่นนี้แสดงให้เห็นรูปแบบของผังเมืองหรือลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของคนโบราณในยุคสมัยนั้น แต่มีช่วงเวลาของการทิ้งให้เป็นเมืองร้าง (Dead Monument) และในสภาพปัจจุบันแหล่งที่ตั้งของโบราณสถานลักษณะนี้อาจจะยังไม่มีความจริงของเมืองในยุคปัจจุบัน เข้าไปทำลายรูปลักษณะผังเมืองเดิมให้หมดสภาพไปมากนัก หรือถ้ามีบ้างก็พอที่จะจัดระเบียบหรือหยุดยั้งการทำลายได้ ยกเว้นบางเมืองที่การดำเนินการอนุรักษ์ล่าช้าเกินไป จนเกิดการทำลายอันเนื่องมาจากการพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคของรัฐ หรือการบุกรุกของราษฎร เข้าไปทำกินหรือการลักลอบขุดหาของเก่า ในพื้นที่แห่งนั้นเสียก่อน ดังนั้นแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานฯ ในลักษณะนี้ จึงสามารถกำหนดขอบเขตและปริมาตรโดยรอบแหล่งที่ตั้งของโบราณสถานฯ ได้

สภาพปัญหา (Problem Identification)

๑. การทำลายอันเนื่องจากการพัฒนาพื้นที่ทางด้านสาธารณูปโภคของรัฐก่อนที่จะมีการดำเนินการอนุรักษ์
๒. การรุกล้ำเข้ามาตั้งถิ่นฐานหรือแสวงหาที่ทำกินของราษฎร
๓. การลักลอบขุดทำลายโบราณสถาน
๔. การทำที่ดินทำกินแห่งใหม่ให้กับราษฎรที่เข้าไปบุกรุกให้เหมาะสมกับสภาพเดิม
๕. กรรมสิทธิ์ที่ดินในเขตโบราณสถาน
๖. การปราศจากกฎหมายที่จะควบคุมเอกชนที่เข้าไปดำเนินการในเขตโบราณสถาน
๗. การขาดการควบคุมเรื่องการใช้ที่ดินในเขตที่เป็นโบราณสถาน
๘. การขาดการควบคุมหรือจำกัดการออกโฉนดในเขตอนุรักษ์ฯ
๙. ผู้ปกครองท้องถิ่นขาดความสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

เป้าหมาย (Targets)

๑. กำหนดและประกาศขอบเขตพื้นที่ที่ควรอนุรักษ์ ซึ่งมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของท้องถิ่นมากที่สุด เป็นลำดับแรก และดำเนินการกำหนดขอบเขตในส่วนอื่นที่มีความสำคัญเป็นอันดับรองลงมา ตามข้อกำหนดของกรมศิลปากร
๒. กำหนดให้มีการอนุรักษ์ สงวนรักษาโบราณสถานและสภาพแวดล้อมตามหลักการ สงวนรักษาโบราณสถาน

๓. กำหนดนโยบายและมาตรการสำหรับโครงการพัฒนาที่จะดำเนินการในพื้นที่ที่มีแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี และให้มีการศึกษาสำรวจล่วงหน้าก่อนการดำเนินงาน

๔. กำหนดขนาดโครงการที่จะอนุรักษ์เขตโบราณสถานในท้องถิ่นตามลำดับความสำคัญและขนาดของความเป็นเมือง

๕. กำหนดการจัดระเบียบชุมชนใหม่ในเขตอนุรักษ์ ตลอดจนควบคุมการขยายตัวของชุมชนตามสภาพการที่เหมาะสม

๖. กำหนดให้องค์กร ชุมชน หรือกลุ่มประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการป้องกันและสงวนรักษาทรัพย์สินสำคัญของท้องถิ่น และดำเนินงานส่วนที่นอกเหนือจากหน้าที่ของหน่วยงานที่รับผิดชอบตามข้อกำหนดในแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานทั่วไป

๗. กำหนดแผนการใช้ที่ดินในส่วนที่จะเป็นกันชนโดยกำหนดระยะห่างจากกำแพงเมืองหรือโบราณสถานตามดุลยพินิจของกรมศิลปากร และเป็นไปตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ

ขั้นศึกษาความเป็นไปได้ (Feasibility Study)

๑. การสำรวจ ศึกษา เพื่อหาข้อมูลของสถานที่สำคัญที่จะดำเนินการอนุรักษ์

๑.๑ ลำดับความสำคัญจากมากไปหาน้อย โดยพิจารณาจากข้อมูลดังต่อไปนี้

ก. ยุค สมัย ทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี

ข. การขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน

ค. ในกรณีที่ยังไม่ได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานให้ศึกษาจากตำนาน

พงศาวดาร จารึก จดหมายเหตุต่างๆ ว่ามีกล่าวถึงสถานที่แห่งนั้นบ้างหรือไม่

ง. พิจารณาความงดงาม ปราณีตของรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม

ที่มีลักษณะเฉพาะตัวหาได้ยาก

๒. ศึกษา ปัญหาของที่ตั้งปัจจุบันและสภาพแวดล้อมในบริเวณนั้น

๒.๑ สภาพที่ตั้งและรูปแบบของเมือง

๒.๒ สภาพแวดล้อมและระบบการใช้ที่ดินในเมืองและนอกเมือง

๒.๓ สภาพการตั้งถิ่นฐานและสภาพสังคมปัจจุบัน

๒.๔ กรรมสิทธิ์ที่ดินในเขตโบราณสถานและบริเวณโดยรอบ

๓. การวางแผนโครงการ (Planning Project)

๓.๑ วิเคราะห์ประวัติ สภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

๓.๒ กำหนดขอบเขตที่แน่นอนและจัดขนาดของ เมืองตามลำดับสัทธิของ เมือง (Urban Heirachy System) ^{๑/} เพื่อประโยชน์ในการกำหนดขนาดโครงการและงบประมาณที่จะดำเนินการ

๓.๓ กำหนดแผนงานการดำเนินการอนุรักษ์

ก. แผนเรื่องการสงวนรักษา

- ดำเนินการตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. ๒๕๑๘ ในหมวด ๔

- การฟื้นฟูโบราณสถานควรดำเนินการด้วยความระมัดระวังและรักษาลักษณะดั้งเดิมหรือลักษณะพิเศษทางด้านคุณภาพบางอย่างตลอดจนรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมท้องถิ่น

- วางนโยบายและมาตรการสำหรับการใช้ศาสนสถานที่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน

- การจะดำเนินการปรับปรุงโบราณสถานแต่ละแห่ง แต่ละครั้งต้องผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการบริหารโครงการก่อน

ข. แผนพัฒนาเมือง

- จำกัดการเพิ่มจำนวนประชากรและกำหนดทิศทางการขยายตัวของชุมชนในเขตอนุรักษ์

- กำหนดการห้ามก่อสร้างอาคารในเขตอนุรักษ์และในลุ่มที่ประชิดกับโบราณสถานตลอดจนควบคุมการก่อสร้างอาคารในบริเวณโดยรอบ

- กำหนดขอบเขตที่จะอนุรักษ์และพัฒนา (Zoning) โดยให้มีการวางแผนการใช้ที่ดินตามสภาพความเหมาะสม

- วางแผนการดำเนินงานทางด้านกฎหมาย เพื่อใช้ประกาศควบคุมพื้นที่โครงการและวางแผนการใช้ที่ดิน

^{๑/} อรรถาธิบายในบทที่ ๔

- ควบคุมและกำหนดเงื่อนไขให้กับโครงการพัฒนาใดๆ ที่จะต้องเข้าไป
ในเขตอนุรักษ์

- พิจารณากฎหมายที่จะมารองรับการปฏิบัติงานในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน เพื่อให้มีการควบคุมการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น พระราชบัญญัติผังเมือง พ.ศ. ๒๕๑๔ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ พระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๒ เทศบัญญัติของท้องถิ่น กฎกระทรวง เป็นต้น

- ในการโยกย้ายราษฎร ควรพิจารณาหาที่ทำกินแห่งใหม่ให้เหมาะสม และใกล้เคียงกับสภาพที่เป็นอยู่เดิม

- จัดรูปแบบของสภาพแวดล้อมของโบราณสถานหรือเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณให้สอดคล้องกับสภาพของโบราณสถานนั้น

- พิจารณากิจกรรมต่างๆ ที่แสดงถึงขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ควรอนุรักษ์ไว้

ค. แผนการดำเนินงาน

- กำหนดคณะกรรมการบริหารโครงการที่คอยควบคุมแผนการปฏิบัติงานของโครงการโดยมาจากหน่วยราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรวมทั้งตัวแทนประชาชนในท้องถิ่นนั้น

- จัดตั้งคณะทำงานที่จะดำเนินงานควบคุม ดูแล และรักษาสถานที่สำคัญต่างๆ ในส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้ โดยผ่านคณะกรรมการบริหารโครงการทุกครั้ง

- จัดสรรงบประมาณทั้งที่ได้จากส่วนกลาง ส่วนท้องถิ่น และทุนอุดหนุนให้เป็นไปอย่างรอบคอบ โดยพิจารณาจากขนาดของโครงการที่จะดำเนินงาน

- ควบคุมการเปลี่ยนแปลงซากโบราณสถาน ตลอดจนการนำมาใช้ประโยชน์ต้องดำรงไว้ซึ่งคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของสถานที่สำคัญแห่งนั้น

- ให้งานของรัฐบาลที่ดำเนินงานตามโครงการพัฒนาทางด้านสาธารณสุข โภชนา การศึกษา ผลกระทบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของท้องถิ่นก่อนดำเนินงาน

- ให้มีการดำเนินการสอดส่องดูแล และรักษาสถานที่แห่งนั้นให้มีสภาพที่ดีตลอดไป

- ควบคุมการปฏิบัติตามกฎหมาย การสงวนรักษาและคุ้มครองโบราณสถาน

- ในกรณีที่จะจัดให้มีกิจกรรมประเภทใดๆ ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ ควรปฏิบัติตามแผนแม่บทของโครงการในเรื่องของขอบเขตที่จะอนุรักษ์หรือพัฒนา (Zoning)

๔. ติดตามผลงาน

๔.๑ ในการดำเนินการอนุรักษ์สถานที่แต่ละแห่งควรมีการจัดบันทึกหลักฐาน ระยะเวลาการดำเนินงาน รายงานความก้าวหน้าของงานทุกระยะเวลา ๑ ปี และส่งรายงานดังกล่าวไปยังหน่วยงานกลางและศูนย์รวมข้อมูล เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งชุมชนโบราณ เพื่อรวบรวมไว้เป็นข้อมูลที่จะทำการศึกษาริวิจัยในเรื่องอื่นๆ ต่อไป

๔.๒ เผยแพร่และประชาสัมพันธ์แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีของจังหวัดที่ได้ดำเนินงานตามขั้นตอนของการอนุรักษ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว เพื่อให้เป็นแหล่งเผยแพร่ทางด้านวิชาการ เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และการท่องเที่ยว

แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานในลักษณะที่ ๒

ลักษณะของแหล่งที่ตั้ง

แหล่งที่ตั้งของโบราณสถานหรือ เมืองโบราณ หรือชุมชนโบราณในลักษณะนี้จะมีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะของเมืองซ้อนเมือง ซึ่งเป็นลักษณะของการเป็นเมืองที่ไม่ร้าง (Living Monument) มีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในทีมนั้นติดต่อกันหลายยุคหลายสมัย จนถึงปัจจุบัน รูปแบบของเมืองและลักษณะของการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมถูกทำลายไปเกือบหมด อาคารประวัติศาสตร์หรือโบราณสถานบางแห่งยังคงใช้ประโยชน์อยู่ แต่อาจจะผิดจากวัตถุประสงค์ของการใช้สอยดั้งเดิม และมีซากโบราณสถานอยู่ปะปนกับอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ จนกระทั่งความเจริญทางด้านวิชาการและเทคโนโลยีเข้าไปถูกล้ำ เบียดบัง และปะปนกับสิ่งที่เป็นอดีตเหล่านั้น โบราณสถานหรือเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณในลักษณะนี้ จึงยากแก่การดำเนินการอนุรักษ์รูปแบบเดิมไว้ทั้งหมดได้ ดังนั้น ในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานในลักษณะดังกล่าวจึงไม่สามารถกันขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ให้เด่นชัดทั้งเมืองได้ ลักษณะของการอนุรักษ์และพัฒนาจึงต้องดำเนินการเป็นแบบค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไป โดยให้ประชาชนในเมืองเข้าใจและให้ความสำคัญของสมบัติของท้องถิ่น จนเกิดเป็นการร่วมมือและประสานงานกับหน่วยราชการต่อไป

สภาพปัญหา

๑. ความเจริญเติบโตของเมืองครอบคลุมพื้นที่เขตโบราณสถานหรือ เมืองโบราณหรือชุมชนโบราณ

๒. ขาดการวางแผนการใช้ที่ดิน

๓. ขาดการควบคุมการก่อสร้างอาคารที่อยู่ใกล้เคียงโบราณสถานและบริเวณโดยรอบ
๔. เรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินที่มีโฉนดที่ดินในเขตที่ตั้งโบราณสถาน
๕. การขาดกฎหมายที่จะมารองรับการปฏิบัติในเรื่องที่ดินที่เป็นของเอกชน โดยเฉพาะในเขตโบราณสถาน
๖. ยังมิได้มีการประกาศเขตปริมณฑลของโบราณสถาน หรือเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานอย่างชัดเจน
๗. โบราณสถานที่เป็นศาสนสถาน มิได้มีการปฏิบัติที่เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์อย่างเคร่งครัด เนื่องจากมีการก่อสร้างอาคารใหม่เกิดขึ้นแทน โดยมิได้คำนึงถึงสภาพแวดล้อมของโบราณสถาน
๘. การเข้าไปขอใช้อาคารโบราณสถาน มีการปฏิบัติหรือดำเนินการที่ผิดประเภทของประโยชน์ใช้สอยในอาคารโบราณสถานนั้น
๙. การพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคของรัฐมิได้คำนึงถึงผลกระทบต่อโบราณสถาน เช่น การตัดถนนผ่ากลางที่ตั้งโบราณสถาน เป็นต้น

เป้าหมาย (Targets)

๑. กำหนดให้มีการบังคับใช้กฎหมายประเภทต่างๆ มิให้เกิดการปฏิบัติที่จะเป็นผลกระทบต่อโบราณสถานและควบคุมการใช้ที่ดินในเขตโบราณสถานและบริเวณโดยรอบ
๒. กำหนดขอบเขตโบราณสถานให้ชัดเจน
๓. กำหนดให้มีการปรับปรุงเทศบัญญัติของท้องถิ่นที่จะนำมาใช้ในทางปฏิบัติ เกี่ยวกับอาคารที่อยู่ในเขตโบราณสถาน
๔. กำหนดให้มีการประชาสัมพันธ์กระตุ้นให้ประชาชนร่วมมือประสานงานตามแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน และประกาศเกียรติคุณสำหรับผู้ที่มีความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถานกับหน่วยราชการอย่างดียิ่ง
๕. กำหนดให้โบราณสถานเป็นสถานที่สำคัญของท้องถิ่น ที่ควรส่งเสริมความสง่างามและดำรงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

ขั้นศึกษาความเป็นไปได้ (Feasibility Study)

๑. การสำรวจ ศึกษา เพื่อหาข้อมูลของสถานที่สำคัญแต่ละแห่ง

- ๑.๑ สภาพโบราณสถานที่อยู่ภายในเมือง
- ๑.๒ ลำดับยุคสมัย และลำดับความสำคัญ
- ๑.๓ การขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน
- ๑.๔ โบราณสถานบางแห่งที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน แต่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์

ท้องถิ่น ควรหาวิธีดำเนินการดังกล่าว

๒. ศึกษาปัญหา และสภาพแวดล้อมของโบราณสถานในปัจจุบัน

- ๒.๑ กรรมสิทธิ์ที่ดินโดยรอบโบราณสถาน
- ๒.๒ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่อยู่โดยรอบ
- ๒.๓ สภาพการใช้ที่ดินในเขตเมืองโบราณ
- ๒.๔ สภาพการถูกทำลายและความเร่งด่วน
- ๒.๕ จำนวนประชากรที่อยู่อาศัยในเมืองและสภาพสังคม
- ๒.๖ ทิศทางการขยายตัวของเมือง
- ๒.๗ รูปแบบของเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบัน

๓. การวางแผนโครงการ (Planning Project)

- ๓.๑ วิเคราะห์ประวัติ สภาพเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม
- ๓.๒ บังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องให้มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้รัดกุมมาก

ยิ่งขึ้น

- ๓.๓ กำหนดให้มีการรักษารูปแบบของเมืองโบราณไว้ให้มากที่สุด
- ๓.๔ กำหนดแผนงานการดำเนินการอนุรักษ์

ก. แผนเรื่องการสงวนรักษา

- ดำเนินการตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. ๒๕๑๔ ในหมวด ๕ และเทศบัญญัติของท้องถิ่น เป็นต้น
- ให้มีการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าแก่ของเมืองที่รูปแบบอาคารดั้งเดิมที่มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของท้องถิ่นไว้ เป็นเอกลักษณ์ของเมือง

- การฟื้นฟูโบราณสถานควรดำเนินการด้วยความระมัดระวังลักษณะดั้งเดิมหรือลักษณะพิเศษทางด้านคุณภาพบางอย่างตลอดจนรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมท้องถิ่นไว้
- วางนโยบายและมาตรการสำหรับการใช้ศาสนสถานที่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน
- การจะดำเนินการปรับปรุงโบราณสถานแต่ละแห่ง แต่ละครั้งหรือการให้ก่อสร้างอาคารใดๆ ในเขตอนุรักษ์ ต้องผ่านการเห็นชอบจากคณะกรรมการบริหารโครงการก่อนทุกครั้ง

ข. แผนการพัฒนาเมือง

- จำกัดการเพิ่มจำนวนประชากรและกำหนดทิศทางการขยายตัวของชุมชนให้ออกไปอยู่ในเขตเมืองใหม่ให้มากที่สุด
- จัดระบบการใช้ที่ดินในเขตเมือง เก้าให้ เป็นสัดส่วนโดยกำหนดเขตที่จะอนุรักษ์และพัฒนา (Zoning) ตามสภาพความเหมาะสม
- พยายามจัดพื้นที่ในเขตเมืองโบราณให้มีที่โล่งว่าง (open space) มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดภูมิทัศน์ที่สวยงามแก่ท้องถิ่น
- สนับสนุนให้ เมืองใหม่ เป็นศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจของจังหวัด
- ควบคุมการปฏิบัติตามกฎหมาย เพื่อให้การใช้ที่ดินเป็นไปตามแผน
- ควบคุมการห้ามก่อสร้างอาคารตามข้อกำหนดเขตที่จะอนุรักษ์และพัฒนา (Zoning)

ค. แผนการดำเนินงาน

- กำหนดคณะกรรมการบริหารโครงการที่คอยควบคุมแผนปฏิบัติงานของโครงการโดยมาจากหน่วยราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งตัวแทนประชาชนในท้องถิ่นนั้น
- จัดตั้งคณะทำงานที่จะดำเนินงานควบคุมดูแลและรักษาสถานที่สำคัญต่างๆ ในส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้ โดยผ่านคณะกรรมการบริหารโครงการทุกครั้ง
- จัดสรรงบประมาณทั้งที่ได้จากส่วนกลาง ส่วนท้องถิ่น และทุนอุดหนุนให้เป็นไปอย่างรอบคอบ
- ควบคุมการเปลี่ยนแปลงซากโบราณสถาน ตลอดจนการนำมาใช้ประโยชน์ ต้องดำรงไว้ซึ่งคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของสถานที่สำคัญแห่งนั้น

- ดำเนินการตามกฎหมายการสงวนรักษาและคุ้มครองโบราณสถาน และ เรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน
- ดำเนินการให้เป็นไปตามแผนการจัดเขตอนุรักษ์และพัฒนา (Zoning) ในแผนแม่บทอย่างเคร่งครัด
- ดำเนินการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าแก่ของเมืองที่มีรูปแบบอาคารดั้งเดิม ที่มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของท้องถิ่นไว้ เพื่อเป็นแหล่งศึกษาศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นสืบไป
- ส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในท้องถิ่นรักและหวงแหนทรัพย์สินสมบัติของท้องถิ่น
- ให้นักเรียนของรัฐบาลดำเนินงานตามโครงการพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภค ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมของท้องถิ่นก่อนดำเนินงาน

๔. การติดตามผลงาน

๔.๑ จัดทำรายงานความก้าวหน้าทุกระยะเวลา ๑ ปี และส่งรายงานดังกล่าวไปยังศูนย์รวมข้อมูล เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แหล่งชุมชนโบราณ เพื่อรวบรวมไว้เป็นข้อมูลที่จะทำการศึกษาริวิจัยในเรื่องอื่นๆ ต่อไป

๔.๒ เผยแพร่และประชาสัมพันธ์แหล่งประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของจังหวัดที่ได้ดำเนินการไปตามขั้นตอนของการอนุรักษ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว เพื่อให้เป็นแหล่งเผยแพร่ทางด้านวิชาการ เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และการท่องเที่ยว

การนำแนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเขตพื้นที่ศึกษามาใช้กับโบราณสถานในบริเวณนั้น

ในเขตพื้นที่ศึกษาทั้ง ๔ จังหวัด มีโบราณสถานอยู่มากมาย ทั้งที่เป็นศาสนสถานและเมืองโบราณ ศาสนสถานพบอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในเขตเมืองหรือกำแพงเมือง นอกกำแพงเมือง และกระจัดกระจายออกไป สำหรับเมืองโบราณในเขตพื้นที่ศึกษามีทั้งสิ้นประมาณ ๔๔ เมือง นับว่าบริเวณนี้ในอดีตเคยเป็นแหล่งที่ตั้งที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานแหล่งหนึ่งในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งเมืองหลวงแห่งแรก ที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ชาติไทย ดังนั้น ในบริเวณที่มีอาณาเขตกว้างขวางเช่นนี้ การวางแนวทางเพื่อการอนุรักษ์จึงควรพิจารณาตามลักษณะของการจัดกลุ่ม ดังนี้

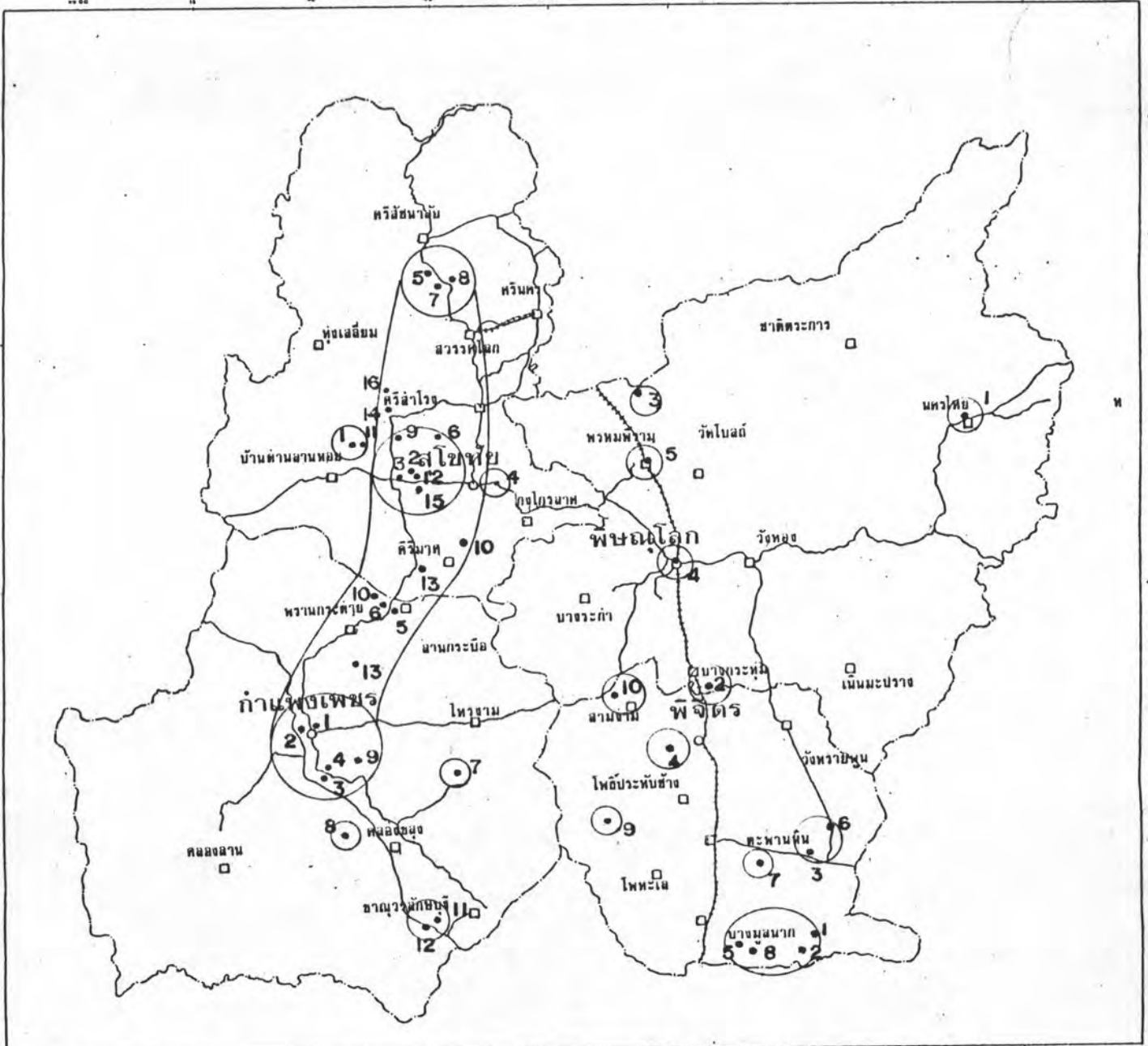
๑. การอนุรักษ์เป็นบริเวณ เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้มีเมืองโบราณเกาะกลุ่มกันหนาแน่น เป็นแนวยาวตั้งแต่เมืองกำแพงเพชรขึ้นไปจนถึงจังหวัดสุโขทัย จากลักษณะตำแหน่งที่ตั้ง เมืองโบราณในกลุ่มนี้จะอยู่ในแนวเส้นทางการติดต่อระหว่างเมืองกำแพงเพชร สุโขทัย และศรีสัชชนาลัย เนื่องจากถนนดังกล่าว มีแนว "ถนนพระร่วง"^{๑/} ซึ่งเริ่มต้นจากแม่น้ำเหนือตัวเมืองกำแพงเพชร เริ่มต้นตรงส่วนใต้ที่ติดกับหนองปลิง ซึ่งเป็นบึงใหญ่ เส้นทางการคดเคี้ยวผ่านไปทางตะวันออกของอำเภอยะนิงครุฑ สายนี้ จะโค้งตัดกับทางหลวงหมายเลข ๑๐๑ กำแพงเพชร - สุโขทัย และจากโค้งทางแยกไปลานกระบือ จะทับทางกับทางหลวง ไปจนถึงบ้านทุ่งเมือง และจากนั้นจะเบนไปทางตะวันออก และจะตัดกับทางหลวงหมายเลข ๑๐๑ อีกครั้งที่สถานี พืชอาหารสัตว์ สุโขทัยที่หลักกิโลเมตรที่ ๔๐๔ ถนนจะเป็นแนวเกือบเหนือใต้ ตอนขึ้นไปผ่านเมืองสุโขทัย ไปจนถึงบ้านวังมิด และจะปรากฏให้เห็นเด่นชัดจากคาน้ำใต้ของบ้านทำริเศษผ่านสหกรณ์นิคมสร้างตนเองพระร่วง และไปสิ้นสุดที่สระมนโนราห์ พบร่องรอย เนื่องจากมีคันดินเป็นแห่งๆ ในที่ลุ่มตะวันออกของสระ ตอนเหนือของสระได้พบแนวต่อไปยังคลองหนองขาม ซึ่งส่วนของปลายคลองที่ติดกับแม่น้ำยมได้ใช้เป็นคูเมืองด้านเหนือของเมืองศรีสัชชนาลัย และจากรายงานการสำรวจของคณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถานจังหวัดสุโขทัย และกำแพงเพชร กล่าวถึง แนวถนนสองข้างทาง ถนนพระร่วง ว่ามีโบราณสถานมากมายรวมทั้งวัดร้าง

ดังนั้น บริเวณพื้นที่ส่วนนี้จึงมีความสำคัญต่อการอนุรักษ์ ทั้งนี้ เพื่อสนับสนุนโครงการพระราชดำริ "คลองท่อทองแดง" อีกทั้ง เพื่อเป็นการอนุรักษ์และรักษาพื้นที่ที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติให้คงอยู่สืบไป นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของท้องถิ่น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และการท่องเที่ยว วิธีการอนุรักษ์ในลักษณะนี้จะครอบคลุมการอนุรักษ์เป็นเขตไว้ด้วย เนื่องจากในบริเวณนี้อาจจะมีกลุ่มโบราณสถานหลายกลุ่ม เมื่อได้กำหนดเป็นบริเวณแล้ว จะทำให้เราสามารถพิจารณาความสัมพันธ์ของโบราณสถานแต่ละกลุ่ม ส่วนการพิจารณาปัญหาเร่งด่วนนั้น ควรพิจารณาจากลำดับความสำคัญของโบราณสถานแต่ละกลุ่มตามลำดับก่อนหลัง ตลอดจนควบคุมการใช้พื้นที่ในบริเวณที่กำหนดไว้ และดำเนินการอนุรักษ์ตามแนวทางที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นบท โดยพิจารณาตามประเภทของโบราณสถาน

๑/ ทิวา ศุภจรรยา และคณะผู้วิจัย, op.cit. หน้า ๘

๒. การอนุรักษ์เป็นเขต เป็นการพิจารณาการจัดกลุ่มที่มีโบราณสถานตั้งอยู่ค่อนข้างเบาบาง การกันเขตไว้ก็เพื่อป้องกันการรุกรานเขตโบราณสถานมิให้ประชาชนเข้าไปจับจองเป็นแหล่งทำมาหากินหรือแหล่งที่พักอาศัย ในการจัดกลุ่มเป็นเขตนั้น ควรพิจารณาในเรื่องระยะทางไม่ควรให้ไกลจนเกินไปนัก ทั้งนี้ เพื่อสะดวกแก่การท่องเที่ยว การทัศนศึกษาได้ภายใน ๑ วัน ส่วนการพิจารณาปัญหาเร่งด่วนนั้น ควรพิจารณาจากความสำคัญของโบราณสถานแต่ละเขต และดำเนินการอนุรักษ์ตามแนวทางที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นบท โดยพิจารณาตามประเภทของโบราณสถาน

๓. การอนุรักษ์เฉพาะจุด เนื่องจากพื้นที่ส่วนนี้มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต จึงทำให้มีหลักฐานปรากฏอยู่มากมายมีทั้งที่เกาะกลุ่มกันอยู่ในเขตชุมชน และที่อยู่ห่างไกลชุมชน ดังนั้น โบราณสถานประเภทนี้จึงมีอยู่ทุกแห่ง หากขาดการดูแลเอาใจใส่โบราณสถานในลักษณะนี้จะสูญหายไปโดยปราศจากการบูรณะซ่อมแซม ในการพิจารณาปัญหารีบด่วนนั้น ควรพิจารณาตามลำดับความสำคัญในแต่ละจุด และกันเขตจากตัวโบราณสถานออกไปโดยรอบประมาณ ๔๐ เมตร หรือตามความเหมาะสมที่กรมศิลปากรได้กำหนดไว้ และดำเนินการอนุรักษ์ตามแนวทางที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นบท โดยพิจารณาตามประเภทของโบราณสถาน

แนวทางเพื่อนุรักษ์โบราณสถานในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง
 กำแพงเพชร ลุโขทัย พิจิตร พิษณุโลก

**แสดงขอบเขตการอนุรักษ์โบราณสถาน
 ในเขตพื้นที่ศึกษา**

